

ItK

1363
Német Attila Tudományegyetem
Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Könyvtára
6722 Szeged, Egyetem u. 2-6.

1-2

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA 1989

A TARTALOMBÓL

Margócsy István: Szerdahely György művészetelmélete

Néber Antal: A biedermeier-jelenségről

Varga Pál: Szentimentális-biedermeier irány a XIX. század második felének magyar lírájában

Derék Pál: Az esztétizmus és az avantgárd vitája a magyar irodalomban (1916–1917)

Köszönet

Irodalom és ideológia a 16–17. században (*Monok István*)

Taxner-Tóth Ernő: A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből (*Kokas Károly*)

Szász József: Illyés Gyula költői világképe (*Péter László*)

Szöcske Anna: Kaffka Margit (*Lőrinczy Huba*)

Székely Antal: Új színház! (*Kerényi Ferenc*)

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1989. XCIII. évfolyam 1–2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Komlowszki Tibor
felelős szerkesztő

Bíró Ferenc

Dávidházi Péter

Horváth Iván

Kiss Ferenc

Kulcsár Péter

Szabó G. Zoltán

Tamás Attila

Tarnai Andor

Tverdota György

Veres András

Stauder Mária
technikai szerkesztő

SZERKESZTŐSÉG

Budapest

Ménesi út 11–13.

1118

<i>Margócsy István:</i> Szerdahely György művészetelmélete	1
<i>Weber Antal:</i> A biedermeier-jelenségről	34
<i>Varga Pál:</i> Szentimentális-biedermeier irány a XIX. század második felének magyar lírájában	48
<i>Derék Pál:</i> Az esztétizmus és az avantgárd vitája a magyar irodalomban (1916–1917)	64

Évforduló

<i>Veres András:</i> A tudomány fogalmának és szerepének változatai Karinthy prózájában	81
<i>Pála Károly:</i> A szkeptikus Karinthy	91

Kisebb közlemények

<i>Köszeghy Péter:</i> A zay-ugróci levéltár verses kéziratairól	97
<i>Demeter Júlia:</i> Dugonics András kézíratos drámái	101
<i>Zentai Mária:</i> Toldy Ferenc nézetei a balladáról az 1820-as években	107

Vita

<i>Horváth Iván:</i> Írásban benyújtott hozzászólás Miklós Tamás kandidátusi értekezésének vitájához	113

Műhely

<i>Szabó Flóris:</i> Huszita-e a huszita biblia?	118
<i>Csonka Ferenc:</i> A Bocatus-kutatás eredményei és problémái	126
<i>George, Emery:</i> Kiegészítő megfigyelések Radnóti Miklós Hölderlin-recepciójának kérdéséhez	136

Adattár

<i>Enyedi Sándor:</i> Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság leveles ládájából (1795-ös levelek)	147
<i>Szabó G. Zoltán:</i> Kölcsey egy ismeretlen országgyűlési üzenete	152
<i>Bögöly József Ágoston:</i> Péterfy Jenő írása Taine pszichológiai főművéről	154

Szemle

Irodalom és ideológia a 16–17. században (<i>Monok István</i>)	159
Taxner-Tóth Ernő: A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből (<i>Kokas Károly</i>)	163
Izsák József: Illyés Gyula költői világképe (<i>Péter László</i>)	165
Földes Anna: Kaffka Margit (<i>Lőrinczy Huba</i>)	168
Németh Antal: Új színházat! (<i>Kerényi Ferenc</i>)	171

*

Bod Péter: Szent Hilárius – Rezeption der deutschen Literatur in Ungarn 1800–1850. – Kodöböcz József: Tanítóképzés Sárospatakon – Fülöp László: Realizmus és korszerűség – Tevan Andor levelesládájából – Vörös Imre: Fejezetek XVIII. századi fordításirodalmunk történetéből – Weber Antal: Toldy Ferenc (<i>Németh S. Katalin, Weber Antal, Varga Imre, Olasz Sándor, Szilágyi Márton, Penke Olga, Ratzky Rita</i>)	173

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA**

1363

Attila Tudományegyetem
Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Könyvtára
6722 Szeged, Egyetem u. 2-6.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

KOMLOVSZKI TIBOR (felelős szerkesztő), **BÍRÓ FERENC**, **DÁVIDHÁZI PÉTER**,
HORVÁTH IVÁN, **KISS FERENC**, **KULCSÁR PÉTER**, **SZABÓ G. ZOLTÁN**, **TAMÁS**
ATTILA, **TARNAI ANDOR**, **TVERDOTA GYÖRGY**, **VERES ANDRÁS**

v. l. k.

1989. XCI. ÉVFOLYAM

1989

ARGUMENTUM KIADÓ, BUDAPEST

Prágai ezoterikus voltában, illetve abban, hogy közhelyként élt, minden író embernél megtalálható jegyek (például az erények szimbolikus kövekkel való megnevezése stb.) értelmezhetők-e így. Ami a XX. században okkult dolognak tűnik, az a korban egészen természetes is lehetett, s ezért is tartom túlzásnak akár Prágai, akár Szenci Molnár vagy mások esetében a rózsakeresztes reneszánsz recepcióját felemlegetni.

Hargittay Emil és Varga Ágnes, vázlatban ugyancsak 1978-ban már megjelent (vö. az Uray Piroska dolgozatánál hivatkozott kötettel) dolgozatához, azután, hogy Hargittay e témából védte meg egyetemi doktori értekezését, s azután, hogy a közelmúltban több Pázmány-emlékülésszak volt, s több előadás hangzott el politikai gondolkozásával kapcsolatban is, maguk a szerzők is sok mindent tennének hozzá. Elsősorban az itt csak megemlített francia politikai elméleti munkáknak és gyakorlati terveknek Pázmány felfogására és politikai gyakorlatára tett hatását kell újra-gondolni.

Erre az eredményre jutunk akkor is, ha Klaniczay Tibor Zrínyi nemzetközi látóköréről írt tanulmánya felől közelítünk. Zrínyi 1638-ban már Itáliát megjárta felnőtt politikus, akinek a nádor és meghalt nevelője elképzelései közül kell választania. Mint ebből a dolgozatból is kitűnik, az utóbbit választotta.

Több tanulmányban is történik utalás arra, hogy egy-egy szerző, mű (Bodin, Cocceius stb.) szerepel valakinek a könyvtárjegyzékén. De ez a legtöbbször csak említést érdemlő szempont. Klaniczay Tibor módszertanilag is tanulságos dolgozatában komolyan vette a könyvtár elemzését, abból indult ki; kézbe véve az abban meg-

volt politikai elméleti munkákat, tudta csak viszonylagos egzakttsággal körülírni, hogy Zrínyi Miklós cselekedetei milyen elvi alapozottságúak voltak. Külön tanulása a dolgozatnak az, hogy „a francia kapcsolat” utóbbi időben felfutó kutatásának időben visszafelé is kell tájékozódnia eddig főként az 1655-ös országgyűlés utáni időszakot vizsgálták), hiszen a IV. Henrik idején keletkezett elképzelések fél évszázad múltán is hatottak a hazai politikai gyakorlatban.

A többi dolgozattól több szempontból is különbözik a kötet utolsó, Kathona Géza által írt tanulmánya. Részben Tofeus Mihály személye miatt, de elsősorban azért, mert teológiai képzettségű ember írt teológiai áramlatokról. Így válik hitelessé Tofeus és az erdélyi papság olyan jellemzése, hogy gondolkodásukban merőben ellentétes tendenciák is békésen megfértek egymás mellett (Tofeusnál például a coccejánus foedus-tan és a predesztináció). Egyetlen megjegyzésem Tofeus társadalomkritikájának bemutatását illeti: e kétségtelenül megvolt bibliai alapú erkölcsi kritika (hiszen nem a feudális társadalmat kritizálja) értelmezésében (ami a szóhasználatot illeti) nagyon érződik az 1950-es évek élménye. Azt hiszem, sem Tofeus, sem Martonfalvy Tóth György számára nem volt jobbágykérdés, a nép kiszípolozásának elítélése stb. minden korai reformátorunknál is természetes volt, s hogy Tofeus az ilyen visszaélések kimondásában esetleg bátrabb volt kortársainál, azt nehéz lemérni, hiszen csupán az első vonalbeli prédikátoroktól maradtak ránk írott emlékek arról, hogy mit mondtak a szöszékről.

Monok István

TAXNER-TÓTH ERNŐ: A FIATAL VÖRÖSMARTY BARÁTAINK LEVELEZÉSÉBŐL

Bp., 1987. Az MTA Könyvtára. 183 + 3 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 17 (92). Új sorozat)

Az Akadémiai Könyvtár 1956-ban indult sorozata, e számszerűen is tiszteletet parancsoló gyűjtemény igen nagy szolgálatot tett a magyar kultúrhistóriának: kitűnő bibliográfiai összeállítások, szaktanulmányok, monográfiák és nem utolsósorban alapos dokumentumkiadások jelenthettek meg a sorozat keretében.

Taxner-Tóth Ernő kötete irodalomtörténeti csemegét ígér, hiszen ritkán bejárt vidékre kalauzolja olvasóját: abba a művelődési „hátsószögbe”, amelyből a nagy alkotók nagy művei általában születni szeretnek.

A zsenik mindig s mindenhol megkapják a járó tiszteletet és a megfelelő oldalszámot, de az inspiráló, tanító baráti, kortársi környezetéről néha alig tudunk. Pedig egy-egy elfelejtett írás napvilágra kerülése folyton ennek fontosságára figyelmeztet, gondoljunk csak például a nevezetes Bártfay-naplóra. Legutóbb Fábri Anna könyve állított emléket „az irodalom magánéletének”, nem kevészer említve ma már alig ismert poétákat és fűzfapoétákat, szellemi és valóságos szalonokat. Horváth János egyetemi előadásokban (majd könyvekben) göngyölítette föl Berzsenyi

és Kisfaludy irodalmi és baráti kötődéseit: elősegítve többek között helyes értékrendünk kialakulását. Hogy világos legyen, a nagyok honnan és kivel, illetve kiket maguk mögött hagyva érkeztek az irodalomba.

Az ifjú Vörösmarty baráti köre – ennek bemutatása a forráspublikáció célja – több szempontból is igen érdekes.

Általánosságban a fentebb említettek miatt, hiszen a Horváth Károly-féle nagymonográfiában tárgyalta költői korszak egy újabb lenyomatát adják a dokumentumok. A levelezés sajátos műfaj, személyesebb a közönségnek szánt megnyilatkozásnál, de mégis tárgyilagosabb, mondjuk, egy naplónál, hisz mindjárt ellenőrzött is a címzett által. Tudjuk, Vörösmarty nem becsülte túl sokra a levelet, politikai és más érdekek, féltelmek nem is kegyelmeztek túlzottan ilyenféle hagyatékának. A kritikai kiadás alig 200 levelet tudott *tőle* összegyűjteni, s a *hozzá* írottak száma is ugyanennyi lehet. Ezért is fontos lehet e levelezéskötet: hiszen a benne foglaltak talán elkallódott Vörösmarty-leveleket folytatnak, idéznek, vagy éppen azokkal vitatkoznak.

Másrésről önmagában is megáll ez a 125 levél, hiszen igaza van a bevezetőben idézett Tóth Lőrincnek, aki a kötet főszerkeplőjéről, Stettner Györgyről mondta akadémiai emlékbeszédében: „...ha nem is alkotott korszakot képező műveket, ha nem is volt vezér és pályatörő, mint Kazinczy és Kisfaludy: de hű munkás, segéd és bajtárs, bátor lovagja az új szellemnek”. Igaz ez persze a másik levélíróra, Fábíán Gáborra is.

Mert ez a két ifjú irodalmár a levelezéskötet főalakja, még akkor is, ha majd minden levélben felbukkan Vörösmarty vagy valamelyik korai műve. Nem sok tényszerűt tudtunk eddig erről a körről, amelyben Stettner és Fábíán, de a fiatal Toldy és Deák is költővé, író-politikussá nevelődtek. Taxner-Tóth Ernő bevezető tanulmánya kiaknázza a levelekben rejlő lehetőségeket, és számos érdekes mozzanatra hívja föl a figyelmet, mintegy kommentálva a közölt anyagot. Jó érzékkel mutat rá a források adta *történeti-szociológiai vonatkozásokra*, a századelő induló literátorértelemiségének útkeresésére, az értelmiséggé válás anyagi és szellemi nehézségeire. Hiszen példaértékűek a levelekben kibontakozó sorsok, hogy miként indulnak el egy olvasmánycentrikus világból életutak az irodalom, a politika felé, hogy az izgalmas új eszmék mi módon törekszenek szerkesztői, politikusi gyakorlattá válni, s e különböző utak hogyan lesznek mégis társak

a reformkor világában. A másik mozzanat talán még emezeknél is érdekesebb, az *ízléstörténeti* változások finom dokumentációja. Mint a bevezető is jelzi, a fordulat Fábíán, de főleg Stettner leveleiben érhető tetten. A Kazinczyval még a húszas években is aktív levelezést folytató Stettner „romantic” írásmódra biztatja Vörösmartyt 1820-as levelében, majd „az avatatlan szem elől örök homályban rejtőző” költői megfogalmazásával maga is kísérletezik. A könyvjegyzéke és iskolája (a pápai kollégium) szerint a kanti eszmékkel hamar felvértezett ifjú ennél is messzebb jut: a divatos zsenivitában Berzsenyi, illetve Schiller mellett teszi le voksát, többek között Kazinczy ellenében, derül ki egyik, a bevezetőben idézett leveléből. Ugyanígy igen jellemző, milyen korán ismeri és érti Kölcsy Körner-tanulmányát, Schlegel drámaelméleti munkásságát. Az ízlésváltás üteméről és nem kevésbé Stettner kitűnő tájékozottságáról vall az is, ahogyan a magába forduló német romantika helyett a főként Byronnal fémjelzett valóságosabban lázadó, dinamikusabb angol irány felé fordul.

Estétikai ízlésének Vörösmartyra tett hatásáról némiképp felvilágosítanak hozzá írt levelei, de sokkal többet tudnánk – mint Taxner-Tóth Ernő is felveti –, ha pontosabb információink volnának arról a háttérmunkáról, amit a szerkesztő Vörösmarty mellett végzett. Mindenesetre páráját ritkító olvasottsága, tájékozódásának frissége katalizátorként, szellemi útjelzőként szolgálhatott a többiek számára, ha nagy, önálló művek megírására nem is vállalkozott.

Ha elismeréssel lehet szólni Taxner-Tóth Ernő bevezető tanulmányáról, ugyanez sajnos nem mondható el ilyen egyértelműen a szerkesztői, sajtó alá rendezői munkáról. Aki a jövőben e kötet miatt akarja megtakarítani az akadémiai, illetve a nemzeti könyvtári kéziratári munkát, annak kételyei támadhatnak. Mert bár az előszó és a jegyzetek indokolják, mégiscsak *válogatás* ez a kiadvány. A regesztákban olvasottak után is sokakban ott bujkál: esetleg csak itt és most fontos adalékon, néven stb. siklott át a szerkesztő szeme. Summa summarum: levéltári-kéziratári anyagból válogatást kiadni csak fél győzelem. Talán jobb lett volna egy korpuszon belül, de *teljességre* törekedni.

Sajnos a szövegközlés sem pontos, félreolvasások, következtetlenségek tarkítják a szöveget. Vegyük példának a második, egyébként az OSZK kéziratárában található Stettner-levelet. Hol használja, hol nem az *a'* írásformát a szövegközlő.

Kimaradnak szavak, írásjelek: „egy szóval ki mondom”, utána elmaradt a kettőspont (30./*utolsó sor*); „vagy Phaetonnak dijjára” helyesen: „vagy akár Phaetonnak dijjára” (31./3. *sor*); „az átkozott [...] egy pár erdei Szörnyet küld előmbé...” helyesen: „az átkozott *Laverna* egy pár erdei Szörnyet küld előmbé...” (31./4. *sor*) (ha így olvasom, a jegyzet is hiányzik, tudniillik *Laverna* a titkosság, tolvajlás istennője, ha *Lavezanak*, akkor ismeretlen személy); „minden [...] dohányomat kirabolták...”, itt Stettner hagy ki helyet (31./7. *sor*); „elhagyni látszanak” helyesen: „elhagyni látszanak” (31./13. *sor*); „alacsony haszonlesés” helyesen „alacsony haszonszerzés” (31./15. *sor*); a versikében: ugyanitt: „tsalfa tsaldi” helyesen „tsalfa tsabdi” (31.) stb. Egy másik kiválasztott kéziratári levél – a 39. a kötetben – 15 sorában 9 hasonló olvasati hiba van. Néhol különösen zavaró, nem tudni, mikor csonkított a szerkesztő, mikor nem tudott kiolvasni valamit, hisz egyformán jelöli, sőt – mint látjuk – néhol az eredeti „kihagyásai” is [...] jelet kapnak.

A jegyzetelés következetlenségeire néhány példa, ugyancsak a 2. levélből: az „*Erato sugalta sorok*”-ról (31./12. *sor*) közli, hogy nem ismeretes a hely, ahonnan való. Ezzel szemben az ugyanitt szereplő Ovidius-, illetve Fáy-idézetről hallgat a jegyzet (31.). Különben is ellentmondásos, ha feltételezzük az olvasóról, hogy a latin, német stb. idézeteket érti (tudniillik ezek fordítá-

sa nem kerül jegyzetbe), akkor miért jegyzeteljük ugyanezen olvasónak, hogy az Aeneist Vergilius írta, Zrínyi pedig a Szigeti veszedelmet stb. Annyit mindenesetre érdemes megemlíteni, hogy a jegyzeteléshez igen jó arányérzékre volt (lett volna?) szükség, hiszen némelyik levél zsúfolásig telített antik és más irodalmi, történelmi utalásokkal, műcímekkel, idézetekkel, szállóigékkel. Nem mindig világos, hogy valamit azért nem jegyzetel a sajtó alá rendező, mert közhelynek tartja, vagy azért, mert nem tudta kideríteni az illető hivatkozást...

Annotált névmutatóval – legalább a gyakrabban szereplő személyek esetében – sok fölösleges utalás, illetve ismétlés elkerülhető lett volna. Itt is akad kifogásolható: Pázmándi Horváth Endre, illetve Péteri Takács József nevét furcsa volt emígyen látni: Horváth Endre, pázmándi, illetve Takács József, péteri.

Az említett hibák nagyobb gondossággal elkerülhetők lettek volna, de alapvetően nem befolyásolják a kötet használhatóságát. Mert lesz használója, s nem csupán a Vörösmarty-kutatók között, hanem mindazok között is, akik a reformkor irodalmi-művelődési életének „szürke eminenciásaira” s egy kitűnő – itt modellértékűen bemutatott – szellemi közösség minden-napjaira kíváncsiak.

Kokas Károly

IZSÁK JÓZSEF: ILLYÉS GYULA KÖLTŐI VILÁGKÉPE

1920–1950., 1950–1983. Bp., 1982., 1986. Szépirodalmi Könyvkiadó. 509, 555 l.

Illyésről az első önálló monográfiát elég későn, 1965-ben, s nem is itthon, hanem Washingtonban jelentette meg Gara László. A megírására leghivatottabb, Béli Miklós, sok előzetes tanulmányban adta tanújelét az életmű benső ismeretének, megértésének és értelmezésének, de halála meggátolta az összegezést. Tüskés Tibornak az *Arcok és vallomások* sorozatban 1983-ban megjelent könyvét megelőzte a szintén a határon túlról, Erdélyből érkezett mű: Izsák Józsefé. Az első kötetet még a költő is kezébe vehette.

Először az tűnik föl e monográfiában, hogy nem érződik benne szerzőjének a magyar fővárostól való földrajzi és politikai távolsága. Izsák József nemcsak Illyés műveinek, hanem a szakirodalomnak is teljes birtokában tekinti át a pályát és a művet, és pontosan ugyanazokat a kérdéseket

érezkeli bennük, mint hazai kollégái. Ha van is benne leegyszerűsítő, nem elég mélyreható elemzés, különösen az első kötetben, az az itthoni légkört a megírás időpontjában éppúgy jellemezte, mint a szerző hazáját. (Így például a népi írókról szóló 1958-i állásfoglalással való azonosulása, noha nem hagyja szó nélkül, hogy ebben „kor diktálta szükségszerűség érvényesült”. Hasonló ehhez a kétely nélküli kijelentés, mintha a moszkvai emigránsok a hazai küzdőknek „el-méletileg helyes irányvonalat adhattak” volna, tévedéseik csupán a földrajzi távolságból fakadtak. Elavult séma az is, hogy a bolsevizmustól való félelem csak a fasiszmus térhódításával növekvő antikommunista propaganda- és rágalom-hadjárat következménye lett volna; József Attilával kapcsolatban már Révai József is elismerte